

KLANICZAY-EMLÉKKÖNYV

Tanulmányok

Klaniczay Tibor emlékezetére

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETE

BALASSI KIADÓ

Budapest, 1994

Szerkesztette
JANKOVICS JÓZSEF

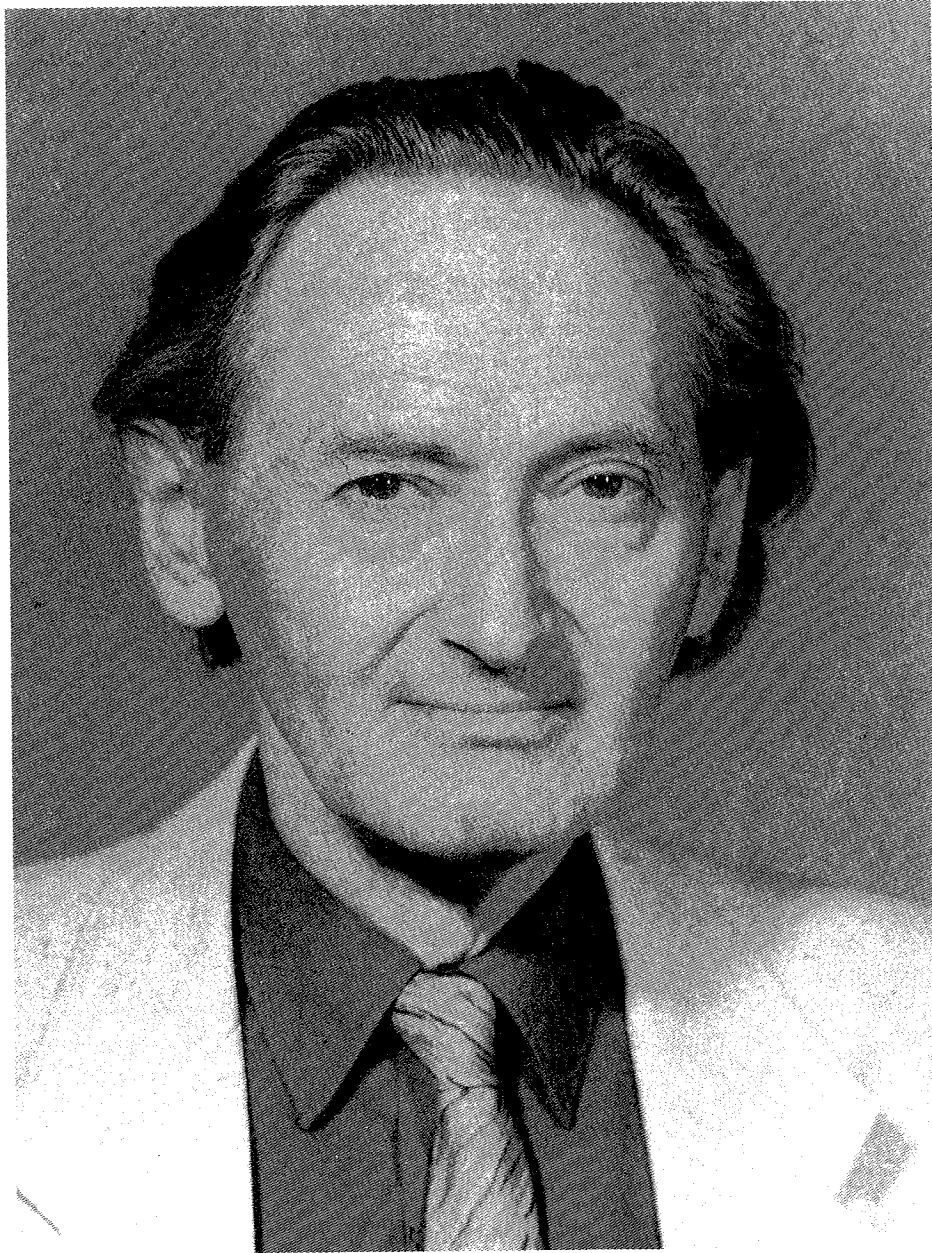
A mutatót összeállította
HÉJJAS ESZTER

Magnum est stare in Danubii ripa...

ifj. Plinius

Megjelent az OKTK
„Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása”
kutatási főirány és a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával

© BALASSI KIADÓ, 1994

TIBOR KLANICZAY*
(1923–1992)

Tibor Klaniczay, Corresponding Fellow of the Medieval Academy of America, was born in Budapest, Hungary, on July 5, 1923, and died on May 14, 1992, in Budapest, Hungary in his 69th year. He was elected into our Academy in 1974 and with his choice he brought further distinction to our society. Klaniczay was a regular member of Hungarian Academy of Sciences (founded in 1830), a foreign member of the Polish Academy, and Doctor honoris causa of the University of Tours, France. He was the recipient of the Kossuth Prize in Hungary (1955) and was made officer of the Palmes académiques of France and knight of the Order of Merit of Italy. His greatest merit was that despite adverse political circumstances he promoted intellectual exchange of scholars between scholars in his own country and other European lands, the United States, and Canada.

In 1954–55 he became a Professor at the University of Budapest and started to work on the establishment of an "Institute of Literary History," which would function under the auspices of the Hungarian Academy of Sciences. His plans were realized and he later became head of this institute, *Institutum Litterarum Academiae Scientiarum Hungaricae*, where he remained until his death. Supported by his institute he resurrected the *Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum*, in a new series. The first book, Antonius de Bonfini's, *Rerum Ungaricarum Decades*, was published in 1976. Klaniczay was on the editorial board with the noted Hungarian historian, György Székely, among others.

Welcomed as a lecturer at numerous universities, academies of sciences and international congresses, Klaniczay attended the International Congress of Historical Sciences held in San Francisco, California in 1975, commemorating the 200th anniversary of the independence of the United States of America. One of his

---

* Reproduced with the permission of Dr. Luke Wenger, Executive Director of the Medieval Academy of America, Editor of *Speculum*. Published in *Speculum*, A Journal of Medieval Studies, in 1993 Volume 68, No 3, pp. 936–937.

fondest memories spent in the United States was his visit to the offices of the Medieval Academy of America in Cambridge, Massachusetts. He was invited to join the board of editors of the *Revue de littérature comparée* and that of the *Canadian Review of Comparative Literature*. In Venice he lectured at the Fondazione Giorgio Cini, in Rome in the Accademia Nazionale dei Lincei. His communication: *Mattia Corvino e l'umanesimo italiano* was published by the Academy in 1974 (Quaderno N. 202). In Berlin he spoke at the Deutsche Akademie der Wissenschaften, and was a guest professor at the Sorbonne in Paris in 1967–1968.

His first important publication written in Hungarian was *A múlt nagy korszakai* [The Great Periods of the Past] (Budapest 1973). He pointed out that 500 of 1000 years of Hungarian history fell into the period of the Middle Ages. In an unfavorable political ideology he urged further support for medieval research and publications. To use a concrete example, in 1971 he regretfully pointed out that in Hungary during the preceding 25 years, from 1946 to 1971, not a single study had been published on the internationally known Franciscan writer, Pelbartus de Temesvár (born ca. 1435, died at Buda 1504). Libraries in the United States own some 17 incunabulum editions of Pelbartus's works printed at Hagenau, Augsburg and Basel, as listed by F.R. Goff, *Incunabula in American Libraries* (Reprint 1973). Klaniczay courageously admitted that the history of the three Hungarian universities, Pécs (1367), Buda, and Pozsony (authorized by Pope Paul II on May 12, 1465), aroused more interest abroad than in Hungary. He edited the *A magyar irodalom története 1600-ig* [History of Hungarian Literature until 1600] (Budapest 1964), and wrote the section on the history of the medieval period, stretching its limits to 1530. That same year the *History of Hungarian Literature* was published in English of which Klaniczay wrote Part One, treating the period from the 11th to the 15th century. With M. Horányi he published a collection of studies in Italian, written by various authors: *Italia ed Ungheria: Dieci secoli di rapporti letterari* (Budapest 1967). In the introduction he underlined that the foremost endeavor of the Institute of Literary History was to investigate the inter-relations between the Hungarian and foreign intellectual movements: "tra la letteratura ungherese e le altre letterature."

Klaniczay frequently did his research in western libraries and archives. In the Ambrosiana in Milan he consulted all the autograph writings of Nicasiaus Ellebodius, a famous Flemish humanist who went to Hungary, where he became canon of Esztergom (Strigoniensis) and prepared the paraphrase of the *Poetica* and other commentaries of Aristotle in the court of Nicolous Oláh (†1569). With Gyöngyi Török, art historian of the National Gallery of Budapest, Klaniczay published the catalogue of the superb exhibit organized in Schallaburg, Austria, on the occasion of the 500th anniversary of the death of King Matthias Corvinus (1453–1490): *Schallaburg '82: Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn*. In 1985 he published his *Pallas magyar ivadéka* [Hungarian Descendants of Pallas]. One of its chapters dealt with "Universities and Politics during the Hungarian Middle Ages." This study was followed by an article in Hungarian but with a French résumé, "L'université en Hongrie à l'Époque de Matthias Corvin," dealing with the history of the University of Pozsony-Pressburg (*Irodalomtörténeti*

Közlemények, 1990. pp. 575–612). He also published new evidence on the plans of Matthias Corvinus to establish a university at the seat of the kingdom Buda around 1470.

Many of Klaniczay's studies and books centered around the border between the Middle Ages, Humanism and the Renaissance, focusing on the survival of medieval ideas in the Renaissance period. His early death, preceded by long suffering hindered him from realizing his many projects in the new atmosphere of liberal thinking. The customary announcement of Klaniczay's death by his immediate family, a text printed within a large black frame, reproduced a short poem written in the first person which certainly referred to the life of Klaniczay:

"Mit mondhatok? Éltem
Hol bátran, hol félttem..."

"What can I say? I lived sometimes with courage, sometimes with fear."

Paying the tribute of the Medieval Academy of America to Tibor Klaniczay we will remember his courage, understand his fears, and wish him eternal peace.

Respectfully submitted,

ALEKSANDER GIEYSZTOR
PAUL OSKAR KRISTELLER
ASTRIK L. GABRIEL, *Chair*

Ma non basta: come ho già accennato (e come è stato più volte sottolineato da uno dei più illustri maestri dei nostri studi, Eugenio Garin), «umanistica», nei suoi caratteri essenziali e nei suoi metodi è stata la formazione intellettuale di quasi tutti i filosofi e gli uomini di scienza che hanno operato, tra il maturo Cinquecento e il pieno Settecento, al centro di una intensa dialettica fra tradizione e innovazione, tra perenni tentativi di ricostruire un nuovo «ordo scientiarum», progetti utopistici di rinnovamento del mondo umano e l'esercizio critico del sapere dissolutivo di ogni verità e certezza prestabilite. In questo senso, l'eredità dell'umanesimo è stata davvero determinante anche per quelle correnti e tradizioni di pensiero che hanno rinnovato il dibattito sugli stessi fondamenti e le ragioni della riflessione filosofica, affrontandolo però con l'evidente consapevolezza della propria «diversità» storica e secondo proprie predisposizioni culturali che lo storico deve sempre pazientemente interpretare.

Pajorin Klára

JANUS PANNONIUS ÉS MARS HUNGARICUS

Az 1471. évi Mátyás elleni összeesküvés leírásának elején, ahol a lázadás vezetőit nevezi meg, a pécsi püspökről, vagyis Janus Pannoniusról Antonio Bonfini megjegyzi, hogy mind a két nyelvben – a görögben és a latinban – igen nagy tudós volt, „s ha az államügyek intézése alól ki tudja vonni magát, olyan költője lett volna korunknak, aki az egész antikvitással versenyre kel”.¹ Hirtelen nehéz megállapítani, dicséret vagy elmarasztalás-e ez a Janus költészetét summázó ítélet. Mindenesetre nem tekinthető túlzásnak vagy üres közhelynek. Janus egyik korai epigrammáját idézi emlékezetünkbe, melyben a költő saját becsvágyát fogalmazta meg. Megfelelő mecénásra lelve – írja – Ennius, Tibullus, Horatius, Vergilius és Claudianus – vagyis a felsoroltakhoz hasonló költő – lenne belőle, s ha ilyen nem lehet, akkor legalább olyanná szeretne válni, amilyenből az ő saját kora legfeljebb kettőt vagy hármat terem.² Bonfini ítéletét tekintve, úgy látszik, hogy a Janust túlélő kortársak szemében a költő vágyaiból csak ez az utóbbi valósult meg.

Az összeesküvés drámai eseményeinek elbeszélését befejezve a történetíró Janus haláláról emlékezik meg, s bővebben is méltatja pályatársa érdemeit. Nem mondja ki, a már elhangzott ítélet után ez fölösleges is lenne, de a róla mondotakkal érzékelteti, hogy Janus kora legtehetségesebb költői közé tartozott, s megvolt az esélye rá, hogy fölül is múlja őket. Halálával – olvassuk – „örök sóvárgás tárgya lett nemcsak Magyarországon, hanem Itáliában is”. Tanára, Guarino Veronese gyakran elmondta, hogy „nem akadt sem olasz, sem külföldi tanítványa, akit kiválóságban, tanulékonyágban, termékeny alkotótehetségben őhozzá lehetett volna hasonlítani. Latinul akárcsak a rómaiak, görögül mint egy athéni születésű beszélt. Beszédében és cselekedeteiben nyoma sem volt a barbárságnak. A géniusza költészetre termett, s a prózája gyönyörűség.”³ Janus kortársai csaknem szó szerint azonos gondolatokat fogalmaztak meg a költőről szóló értékeléseikben.⁴

Valószínűleg nem memóriakiesés az oka annak, hogy Bonfini, Janus-méltatása zárógondolataként, kis változtatással megismétli azt az ítéletét, mely az

összeesküvés leírásának elején már elhangzott. Mintha nyomatékosítani kívánná, hogy Janus az ókori költőkkel vetélkedhetne, „ha nem hanykolódott volna az állam gondjai és viharai között. Többnyire – teszi hozzá – a szerencse iriglyi a kiváló tehetségeket, s megakadályozza, hogy a képességüknek megfelelő magasságokba emelkedjenek fel.”⁵ A továbbiakban a történetíró elbeszéli „a pannóniai vátesz” végleges pécsi eltemetéséről szóló történetet, bizonyítékaul annak, hogy a pécsi káptalannak még halálában is mennyire kedves volt költő-püspöke, és emellett azt is sejtetve, hogy Mátyás szíve megesett Janus sorsán, s némileg kiengesztelődött egykori ellenfele iránt.⁶

Az összeesküvés történetének leírását tehát Janus személye, illetve a költő közéleti, politikai tevékenységére mint a tehetsége kibontakozását gátló tényezőre utaló gondolat foglalja keretbe. Sine ira et studio elve ellenére, úgy látszik, a történetíró szánja magyar pályatársát, együttérez vele. Műzsai tehetséggel megáldott ember számára, mint amilyen Bonfini maga is volt, a magyar költő tragédiájánál nagyobbat elképzelni sem lehet. Hiszen a történetíró maga is értett mindahhoz, amire Janus irodalmi és tudósi tevékenysége kiterjedt, csak éppen talán a tehetsége nem volt akkora, hogy a sors irigyelje tőle a sikert. Sőt, amit a magyar költőtől a saját hazájában megtagadott, azt Bonfini szerényebb tehetségű személyének osztályrészéül juttatta a szerencse. Neki nem kellett magyar állami, politikai ügyeket intéznie, és minden tehetségét irodalmi ambíciói megvalósításának szentelhette. A történeti események tárgyilagos rögzítője mintha sajnálná a költőt, részben a méltatlan, tragikus vég miatt, részben pedig amiatt, hogy nem tudta létrehozni a kivételes életművet. Mintha a szerencse irigysége súllyesztette volna bele Janust állami tisztségeibe, közéleti, politikai teendőibe, s keverte volna bele az összeesküvésbe, gátat emelve az elé, hogy az antikvitás költőcsillagai közé emelkedjék fel.

Tanulmányai befejezése után Itáliából hazatérve nagybátyja, Vitéz támogatásával és közbenjárására Janus egymás után nyerte el a kitüntető egyházi és világi tisztségeket, ha nem is a szerencse, de bizonyára jó néhány magyar honfitársa irigységére. Költeményeiben azonban hiába keressük annak nyomait, hogy a püspöki méltóságával, kancelláriai munkájával, a kincstartói vagy szlavón báni tisztségével és a többi közéleti hivatalával együtt járó terhek panaszt váltottak volna ki belőle. Konkrétan nem említi ezeket akkor sem, amikor az otium, vagyis a nyugodt alkotómunka végzéséhez szükséges idő hiányával okolja meg, hogy alig-alig van már költői ihlete.⁷ Viszont úgy látszik, nem sikerült beletörődnie abba a kötelezettségébe, mely püspöki méltóságából és valamennyi rangos hivatalából együtt következett: az országa védelmében személyesen hadat vezető király mellett a főpapoknak és a báróknak is személyesen, bandériumaik élén részt kellett venniük a hadviselésben. E kötelesség teljesítése alól a költőt és az egyre öregedő Vitéz Jánost sem mentették fel, sőt a hadvezéri teendőivel elfoglalt királynak éppen hadviselése közben volt a legnagyobb szüksége a két főpap tanácsaira, szaktudására és segítségére. Márpedig Mátyás király szinte állandóan háborút viselt. „Uralkodásának harminckét esztendeje alatt huszonnégy évben maga vezette hadait, s a belháborúkat is beszámítva, lényegében öt békeévet számolhatunk össze.”⁸ Az öt békeévből kettő (1465 és 1466) esik Janus életidejére.

Magyarországon tehát a költő az őt személyesen is érintő háború veszélyének, mondhatni, örökké ki volt téve. Ráadásul őt a háború – éppen egyházi és világi méltóságai következtében – többre is kötelezte, mint hazája egyszerű honpolgárait.

Köztudott, hogy a költők többsége, már Homéros óta, nem kedveli a háborús vérontást és gyilkolást, az öldöklő Mars istent – sokszor még a háborúk megéneklői vagy a harcra buzdító tyrtaiosok sem. Ez alól Janus sem volt kivétel, sőt ő már egészen ifjan eljegyezte magát a békével. Költői névként annak a Janus istennek a nevét vette fel, akinek a Békehozó (*Pacifer*) az egyik állandó jelzője. A költő, nevéhez híven, már III. Frigyes császárhoz írt *Pro pacanda Italia* (Itália békéjéért) című dicsőítő költeményében a béke apostolaként lépett fel, Mars gonosz tetteit és az aranykori béke áldásait énekelve meg.⁹

Janus úgy tért haza Itáliából, hogy a magyarországi élet egyik legfontosabb feltételére, a katonai mesterségre kellően nem készült föl. Itt kicsi korától minden épkézláb embert önmaga és a haza megvédésére neveltek. Itt a vitézi tehetség és jártasság, a halált megvető bátorság volt a legnagyobb érdem, a haza érdekében vállalt hősi halál számított dicsőségnek, s ehhez képest Janus minden tudománya, kiváltképp költészete a többség szemében asszonyos tevékenységnek, haszontalanságnak minősült. A költő egyik epigrammájából, melyet valószínűleg az 1464. évi boszniai hadjárat idején írt, kiderül, hogy a magyar előkelők gyávaással vádolták, becsmérték őt amiatt, hogy a király seregét követve sohasem vett részt a támadásokban, s passzív szemlélőként elnézte, hogy másokat életveszély fenyeget. Ennek nem gyávaasága az oka – védekezik –, hanem az, hogy ha ő meghalna a csatában, nem lenne, aki megénekelje az elesettek hősiességét, örök hírnevet biztosítva nekik.¹⁰

Az első Magyarországon írt háborúval kapcsolatos költeményben – a Balázshoz szóló elégiában – a táborozók életének ellentétéként a költő saját betegségét énekl meg. Már Husztinak feltűnt, hogy Janust, akit Itáliában testileg erősnek és „törhetetlen egészséggel” megáldottnak ismertek, „amint hazai földre lépett, mintha megbabonázták volna: ettől kezdve haláláig – kisebb-nagyobb időközöket nem számítva – szinte állandóan betegeskedett s a testi szenvedések mellett még kínzó halálfélelem is gyötörte.”¹¹ Úgy tűnik föl, mintha valami rejtett összefüggés volna – legalábbis kezdetben, mikor ezek még nem váltak krónikussá – Janus betegségei és Mátyás maga vezette hadjáratai között.

Az első betegség (Huszt szerint vérhas),¹² melyről egy Galeotto Marzióknak írt, később még említendő epigrammából és a Balázshoz szóló elégiából tudunk. 1458 őszén, Mátyás szerbiai hadjáratának idején tört ki a költőn. 1458. augusztus 24-én híre érkezett, hogy a török elfoglalta Szerbia nagy részét, s megszállta Galambócot. Mátyás késedelem nélkül cselekedett. Hadseregét országgyűlési határozat alapján állította föl. Még 1458 januárjában a pesti országgyűlésen megszavazták a rendek, hogy a királynak saját jövedelméből kell gondoskodnia az ország védelméről, s ha ez nem elegendő, a főpapoknak és a báróknak bandériumaikkal együtt segítségére kell sietniük, végszükség esetén pedig nemesi hadfelkelés rendelhető el. A király valamennyi lehetőségét igénybe vette. Azonnal nemesi felkelést hirdetett, és már az augusztus 24-ét követő napon útra

kelt. Hadjárataiban az ország színe-virága, sőt még Carvajal pápai nuncius is követte. A török visszaverése után Mátyás egyenest az 1458 végére összehívott szegedi országgyűlésre érkezett, melyen nemcsak az egész nemességet, hanem a klérust és a jobbagyságot is súlyosan érintő határozatokat fogadtatott el következő védelmi háborúja esetére.¹³

Tizenegy évi tanulás után Itáliából hazaérkezve Janus tehát rögtön egy háborúba csöppent. A hadjárataiban nem vett részt, de ő is hadakozott közben; csak hogy ő nem az ellenséggel, hanem hirtelen rátámadó, súlyos betegségével. Ha békés körülmények között meg kell halnia, akkor hát nincs neki semmi haszna abból, hogy a háború messze dúl – írja 1458 őszén a hadba vonult Balázsnak, aki valószínűleg Magyar Balázsszal, Mátyás híres hadvezérével azonos.¹⁴ Bárcsak ő is a seregben lenne, hiszen ott kevésbé kéne a haláltól rettegnie.¹⁵ Párhuzamba állítva szenvedéseit a hadseregben táborozók életével, bőségesen argumentálja, hogy neki jutott rosszabb sors, tehát Balázsnak nem kell őt irigyelniük. A betegséget ábrázoló képek, metaforák a háborús szókincsből valók. A beteget úgy „támadja meg” a félelem (*tremor occupat*), hogy mit sem sejt, míg a katonák előre látják az őket fenyegető veszedelmeket. Ő akarata ellenére „csatázik” (*nos inviti pugnam capimus*), a harcosok viszont olykor megválaszthatják, hogy mikor akarnak összecsapni az ellenséggel. Az ütközetben ki lehet kerülni a nyíllövéseket, de a beteg nem tud elmenekülni a láthatatlan „ütésektől”. A beteget mindig „leteríti” (*prosternitur æger*) a kór, a katona viszont gyakran élve tér vissza a harcmezőről. Neki „súlyos tusájában” hiányzik a szabadulást ígérő fény,¹⁶ de Balázsnak néha nyugalmuk is van. Mindent összevetve, a betegség a költő számára olyan háborút jelent, melynél a valódi sokkal elviselhetőbb. A Balázsnak írt elégiában a költő betegsége mintegy helyettesíti, pótolja a török elleni hadjárataiban való részvételt.

Ezzel az elégiával egy idő tájt keletkezett¹⁷ az egyik Galeotto Marzióknak írt, már említett epigramma. Janus ebben ugyanerről a betegségről tájékoztatja barátját, és megjegyzi, jobb lett volna haza sem térnie, ha szülőföldje ilyen „vendéglátással” fogadja őt.¹⁸ Még nyolc évvel később, 1466 márciusában írt versében is visszaemlékezik erre a betegsége, s ismét azt írja, emiatt megbánta, hogy Magyarországra visszatért.¹⁹ Komolyan hitte volna azt, ami szavaiból mintegy következik, hogy Itáliában nem érhetne volna őt hasonlóképpen súlyos, az életét fenyegető betegség? E két vallomásából az mindenesetre bizonyosnak látszik, hogy Janus még meg sem melegegett Magyarországon, s már meg is bánta, hogy egyáltalán hazatért.

Teleki Sámuel véleményét cáfolva, Huszti József bizonyítani próbálta, hogy Janus részt vett Mátyás 1463. évi őszi–téli boszniai hadjárataiban, mely Jajca felszabadításával végződött. Bizonyítékul Huszti Vespasiano da Bisticcit idézi. Az olasz humanista azt állítja, hogy Janus minden török elleni háborújába elkísérte Mátyás királyt. Mint írja, a költőtől magától hallotta, hogy december hónapban akkora hó esett, hogy a táborozóknak havat kellett lapátolniuk a sátraikból való kiszabadulásuk végett. Huszti szerint ez „az időpontot tekintve csak a boszniai téli hadjáratra vonatkozhatik”, s „annyira magán viseli a hitelesség minden jegyét, hogy a további kételkedésnek nincs helye”²⁰ – mármint

Janusnak a hadjárataiban való részvételét illetően. Vespasiano da Bisticci Janus-életrajza azonban jóval a költő halála után keletkezett, így természetesen nemcsak a Janustól származó adatokból épült egybe. Ezenkívül, mint az itt elmondottakból is kiderül, nem mindenben szavahihető: Janus nem kísérte el minden hadjárata Mátyást, mint láttuk, az 1458. évi háborúban nem vett részt. 1465-ben Firenzében személyesen találkozott Vespasianóval, akinek háborús viszontagságait is elbeszélhette, hiszen akkor már „hadviselt” férfiú volt: biztosan tudjuk, hogy 1464. évi hadjárata elkísérte Mátyást. Lehetséges, hogy életrajzírójának a decemberben táborozók mostoha életkörülményeiről is mesélt. Az azonban biztos, hogy 1463 decemberében nem a Jajcát ostromló király táborában, hanem Pécsen tartózkodott. Költeménye szerint édesanyja halálos ágya mellett volt, aki 1463. december 10-én hunyt el. A költő maga temette el őt s celebrálta a nagy pompájú gyászszertartásokat.²¹ Jajca ostrománál és bevételénél (1463. december 26.)²² tehát nem volt ott, még akkor sem, ha Thallóczy Lajos, Jajca történetírója szerint – akire Huszti is hivatkozik megerősítő érvként – az Antonio Costanzinak írt költeményben, melyet Mátyás nevében fogalmazott, Janus „éppúgy, mint a modern tanult katona, híven adja vissza az ostrom terepnehézségeit”.²³ Janus, mint ezt Marcello-panegyricusa is bizonyítja, valódi élmények híján is (sőt talán csak akkor) tudott írni ostromról, háborúról, s Jajca visszafoglalásáról a szemtanúktól származó pontos, hiteles adatokkal rendelkezett. Huszti szerint „december legelső napjaiban még a király táborában volt: innen sietett Pécsre anyja halálos ágyához”.²⁴ Nincs arra adat, hogy december előtt a király táborában megfordult volna. Nem volt ott Péterváradon sem szeptember 12-én, mikor Mátyás seregével ott állomásozva megerősítette a velenceiekkel kötött szövetségi szerződést. A dokumentumot aláírásukkal hitelesítő bárók és püspökök közül, ellentétben Vitéz Jánossal, Janus hiányzott.²⁵ Pedig a velenceiek nagyra becsülték őt, s olaszul is tökéletesen beszélt.

A hadjárata idején a költőt édesanyja halálával még annál is súlyosabb csapás érte, mint amilyen az 1458. évi betegsége volt. Mintha háborúfogalma is egy újabb személyes tartalmi elemmel bővült volna. A Vitéz Borbála halálára írt siratóversében ugyanis szerettei, vagyis tanára, Guarino Veronese és édesanyja halálának kifejezésére jelennek meg metaforaként a „háborúk” (*bella*).²⁶

1464-ben Janus csatlakozott Mátyás királyhoz, aki seregével másodszor indult Boszniába a török ellen. Erre az eseményre Janus régóta – talán már 1458 óta – készült. 1462-ben írt levelében arra kérte Galeotto Marziót, aki Itáliából külföldre készült távozni, hogy hagyja elérhető helyen nála levő fegyvereit, valamint a selyemmél bélelt vértjét.²⁷ Megbízhatott barátja fegyverszakértői tudományában, hiszen ifjúkorában hivatásos katona volt, majd Minerva kedvéért hagyta el Mars istent.²⁸

A hadsereg egybegyülekezése és a hadszíntérre vonulás sokáig tartott. Mátyás már augusztusban úton volt, s október közepén érkezett hadaival Zvornik vára alá, melyet egy hónapig sikertelenül ostromolt. November közepén, beismerve kudarcát, visszavonulást vezényelt seregének. Ő a hideg téllal indokolta, a törökök pedig felmentő seregük érkezésével magyarázták a magyarok megfutamodását. A magyarok – írja Gyalóky – „a török történetírók egybehangzó

leírása szerint földbe vájt gödrökben laktak, s nagyon szenvedtek a hidegtől”.²⁹ A rossz idő miatt poggyászaikat és táborukat is Zvornik alatt hagyták.³⁰ Nincs adat rá, de az is elképzelhető, hogy – ha máskor nem, a hosszú ideig tartó visszavonuláskor – még a hó is leesett, s ez esetben Janus személyesen átélt élményét beszélte el 1465-ben Vespasiano da Bisticcinek.

Mint már említett epigrammája tanúsítja, Janus a harcot egyáltalán nem kereste. Neki, aki a katonai életet nem szokta meg, a hidegben, civilizálatlan körülmények között való táborozás már önmagában is alig elviselhető szenvedést jelenthetett. A hadjárat alatt súlyos betegség támadta meg, mely csaknem az életét követelte. Ennek a betegségnek a *Mikor a táborban megbetegedett* (*De se aegrotante in castris*) címmel ellátott, közismert elégiájában állított emléket, sőt később, 1466. évi betegségekort írt költeményének „anamnézis”-ében is szerepel. Úgy látszik, erősen megfázott, nátha és magas láz (*hemitriteos*) gyötörte; emellett tüdő- és/vagy mellhártyagyulladás is lehetett.³¹

Az elégia olyan közeli rokona Tibullus I. 3., ún. korkyrai elégiája 1–56. sorainak, hogy az antik költemény parafrázisának vagy inkább XV. századi reinkarnációjának tekinthető. Az ókori minta követésére a Tibulluséhoz hasonló élethelyzete ihlette Janust. Mint ismeretes, a republikánus érzületű Tibullus, aki Marcus Valerius Messalla Corvinus, a szónok és államférfi köréhez tartozott, hosszas habozás után elhatározta, hogy elkíséri mecénását keleti hadjáratára. Messallát követve csak Korkyraig, vagyis Phæaciáig (ma Korfu) jutott el, s ott ágyának esett; betegsége megakadályozta, hogy a hadjáratban részt vegyen. Betegségéről híres elégiájában emlékezett meg, melynek Korkyra a színhelye. Janus elégiája olyan szorosan kapcsolódik a korkyraihoz, hogy az első olvasásra – akár magyar fordításokban is – szembetűnő. Akárcsak Tibullus, Janus is felidézi anyja alakját, s fájjalja, hogy nővére (és bátyja) nincs vele; őt is intették, hogy ne induljon el, hisz a háború nem neki való; ő is vágyakozva szól az aranykori béke áldásairól; ő is úgy véli, nincs olyan vétke, mely miatt halált érdemel; s az ő műve is szerzői sírverssel zárul, mint a tibullusi elégia első fele.³² Janus több ízben a mondatok szerkesztésében, nyelvi felépítésében is követi Tibullust,³³ sőt költeményében – bár ez nem jellemző – a mintájából vett szókapcsolás is felfedezhető.³⁴

A belefoglalt sírvers alapján Husztit az elégia Ovidiusra emlékeztette,³⁵ s a tibullusi hatás ezt természetesen nem zárja ki. Janus csaknem betéve tudta Ovidiust, és az imitálásban is mesterének tekintette.³⁶ Ovidius maga is követte Tibullust, a korkyrai elégia hatása például kimutatható költészetében.³⁷ A két római költőn kívül még más költők hatásával is számolhatunk Janus elégiájában. A művel Kardos Tibor is foglalkozott, aki a sírversben egy Petrarca *Africájából* való locust fedezett föl.³⁸

Janus elégiája, utánérzései ellenére is, egyéni hangú remekmű. A szerző mintha magával Tibullusszal is versenyre kelne. Aranykorleírásában például ugyanazt a témát a római költőéhez hasonló terjedelemben, ugyancsak tagadó mondatok formájában, de más és más ismérvek felsorakoztatásával énekelte meg.³⁹ Humanista kortársainak jó néhány antikutánzó művével ellentétben az ő elégiájában nincsenek anakronizmusok; saját korának életeszményeit, saját

helyzetét, érzéseit és vágyait fogalmazta meg, személyes tartalmi elemekkel helyettesítve, illetve egészítve ki az alapul vett ókori költeményt. A fenyegető haláltól ő nem a szerelem elvesztését féltette; az ő Deliája költői életműve volt, s attól rettegett, hogy ez torzóban marad utána. Más halandókkal ellentétben neki nemcsak a test, az őt körülvevő természet, szerettei elvesztésétől kellett remegnie, hanem önmagában Phoebus papját, vagyis a benne levő isteni tehetséget is óvnia kellett, s úgy érezte, hogy ez kiaknázatlanul maradt benne. Az elégia keletkezésekor ránk maradt életművének a jelentős része kész volt, s hogy mekkora tehetséget érzett még magában, arra csak abból is következtethetünk, hogy – mint írja – dalai „még szárnyra se keltek”. Számvetésében, hogy mi marad utána, ha meghal – egy Vergilius- (és Petrarca-)helyre emlékeztetően így jaidul fel: „S mit hagyok emlékül? Jaj, csak a pusztá nevem!”⁴⁰ Nevét örök mementóként sírversébe foglalta bele, és „titulus”-aként egyedül azt fogalmazta meg, hogy Magyarországra elsőként hozta a költészetet. Az elégiából arra következtethetünk, hogy ennél többre vágyott: a Duna mellett akarta kiteljesíteni, szétárasztani a benne levő költői tehetséget. S ebből – ha Magyarországon írt költeményeinek a mennyiségét nézzük – valóban elég kevés valósult meg.

Személyes jelentése lehet annak is, amit Janus elhagyott Tibullus költeményéből. A felhasznált antik szöveg első és utolsó sorának élén Messalla neve áll, s a sírversében a Tibullus névnek az a „titulus”-a, hogy „Messallát követé szárazon és vizen át”.⁴¹ Janus elégiájából hiányzik Mátyás király neve. Pedig akárcsak Tibullus Messallát, költőnk is hadjáratba követte Mátyást, s jó oka lett volna arra is, hogy királyát összehasonlítsa a nagy római hadvezérrel és mecénással. Mátyás trónra kerülése után megénekelte a Hunyadi-címer hollóját,⁴² de a címer tulajdonosát nem kapcsolta össze – még rejtett utalással sem – Messalla Corvinnusszal, akiben – mint tudjuk – Bonfini és mások a király egyik dicső őst láttatták. Korábban, már említett epigrammájában, Janus mecénásra vágyón Tibullus pártfogóját, Messallát is megemlítette,⁴³ de elégiájában a saját Messallájaként Mátyás nevét nem örököltette meg.

Janus 1464. évi betegségéből is kilábal; úgy látszik, egészségét és régi erejét visszanyerve vezette 1465 első felében a magyar követséget Rómába. 1466 márciusában azonban ismét betegségről ír, mely minden addiginál súlyosabb. Az új betegség, mely valószínűleg kapcsolatban áll az 1464. évvel, tüdőbaj: nehezen lélegzik, bordája mögött szúrásokat érez, vért köp, és magas láztól szenved. Ehhez társul az örökös álmatlanság és a szörnyű imágókkal való küzdelem.⁴⁴

Az erről a betegségről szóló híradás nem háborúval, hanem csak egy hadjárat előkészületeivel esik egy időre. 1466 elején a török elfoglalta Szendrőt, s ezzel közvetlenül Nándorfehérvár, közvetve pedig egész Magyarország függetlensége került veszélybe. 1466 áprilisában Mátyás mozgósította országát; seregének május elején kellett volna egybegyűlnie. A hadjárat szerencsére elmaradt, mert híre jött, hogy a szultán teljes haderejével megindult Albánia ellen, így Magyarországot további török előrenyomulás nem fenyegette.⁴⁵ Janus azonban, vélhetően, többé nem épült fel teljesen, mert később is testi és lelki bajairól panaszkodik verseiben.

1467 őszén Mátyás király Erdélyben tartózkodott seregével, ahol bosszút állt az ellene összeesküvő szászokon és székelyeken, majd október végén hadaival Moldvába vonult István vajda ellen.⁴⁶ Huszti József úgy vélte, hogy Janus nem volt vele, ugyanis Plutarkhosz-fordítása Mátyásnak szóló ajánlását 1467. október 15-én Pécsen keltezte.⁴⁷ Huszti óta azonban újabb adat bukkant fel. A *Sevillai II. kódex*-ben Mátyás egyik levelének a végén az olvasható, hogy a levelet a király nevében Moldva hegyei alatt, 1467 decemberében a pécsi püspök írta II. Pál pápának.⁴⁸ Ennek a levélzáradéknak – vagy legalábbis egy részének – a szavahihetősége azonban kétséges. Maga a levél, keltezetlenül, régóta ismert. Fraknoi, a benne levő adatok alapján, továbbá számos más dokumentum ismeretében, 1463 eleje körülinek datálta, eszerint II. Pius pápának szól.⁴⁹ Egyelőre nem lehet megcáfolni, hogy ez a keltezés megközelítően helyes. Így arra gondolhatunk, hogy a sevillai kódex megjegyzésében az évszám téves; a levél nem 1467, hanem 1462 decemberében íródott. Ráadásul még az is elképzelhető, hogy a pécsi püspökről szóló adat is hibás; jelenlegi ismereteink alapján lehetségesnek látszik, hogy a levelet Vitéz János fogalmazta Mátyás király nevében.⁵⁰ A *Sevillai II. kódex* levélzáradékaival kapcsolatban tehát további, tisztázásra váró kérdések merülnek fel.

Az erdélyi és a moldvai eseményeknek a költő négy epigrammát szentelt. Személyes élményről egyik sem árulkodik. Az egyikben a szerző az erdélyi lázadók fölött mondott ítéletet, nem sejtve, hogy néhány év múlva maga is esküszegő áruló (*periurus proditor*), hasonló lázadás balga vezére (*dux stultus*) lesz;⁵¹ két epigrammában a király győzelmeit dicsőítette, a negyedikben Vitéz János katonáinak a tettét énekelte meg.⁵²

Huszti úgy vélte, hogy a cseh háború 1468-ban hadba szólította a testileg-lelkileg betegeskedő költőt, aki 1467–1468-ban főkinstartó is volt.⁵³ E címet elvesztve,⁵⁴ 1469-ben szlavón bánként többnyire pécsi egyházmegyéjében tartózkodhatott, azzal a feladattal, hogy az ország határait a töröktől védje. A horvát–szlavón báni tisztségben bántársa Laki Thuz János volt, akit 1470-ben Mátyás megfosztott méltóságától, és rövid időre be is börtönöztetett.⁵⁵ Lehet, hogy Janus is kegyvesztett lett. 1470 után ugyanis az ő báni méltóságáról sem tudunk, ez évtől kezdve Litvai Horvát Demjén és Magyar Balázs osztozott a horvát–szlavón báni tiszten.⁵⁶ Janusnak tehát személyes oka is lehetett arra, hogy Mátyás aulikusainak forgandó szerencséről költeményt írjon.⁵⁷

Élete utolsó évében, mint Karácsonyi Béla kimutatta, Janusnak egyre inkább elege lehetett Mátyás kül- és belpolitikájából, ezenkívül más sérelmei is voltak.⁵⁸ De nem ezeket fájlalta elsősorban. A költészet maga és az örök hírnév biztosítása számára minden kincsnél és méltoságnál fontosabb volt. Többször panasolja, hogy hangja egyre barbárabbá válik, s rövidesen megnémul. 1469. szeptember 13-án – tehát még bánként – pécsi rezidenciájáról magyar költőtársának, Vetési Lászlónak írt levelet, melyhez egy epigrammát csatolt. A görögül és latinul író Vetésihez ő már csak barbár hangon tud szólni – írja –, s ennek az az oka, hogy Mars istent szolgálja:

Régen volt, amikor még pendült dalra a lantom,
S áoni forrásból ittam az édes italt.
Most Marsot követem, nem Apollót, s bennem a költő
Lágy hangját riadó harsonaszó nyeli el.⁵⁹

Ennek a versnek a keletkezése tájt írhatta Janus a Tribraco poétához szóló epigrammát; a két költeményben ugyanis hasonló gondolatokat találunk. Úgy érzi, már nem tud jó verset írni, hattyúk közt libaszájjal gágog; az olaszokhoz képest ő már csak barbár, mert barbár földön él, ahol Mars és Bellona uralkodik:

Szépen szólni tudást csak nektek juttat a Múzsza,
Külföld népe; mi: csak barbarusok lehetünk.
Pallas, Cyllenius nincs otthon a géta Dunánál,
Lent a phætoni Pó ágainál lakozik.
Téli Dunánk befagyott hátán csak bajt, hadivészt hoz,
Ádáz Mars lakik ott s húga: a szörnnyü Viszály.⁶⁰

Ha Mars az oka, hogy nem tud verset írni, akkor nem csoda, hogy Janusnak nem volt kedve a háborús diadalokról énekelni. A cseh háború idején – Huszti szerint rögtön az elején – egy epigrammában Mátyást győzelméért magasztalta,⁶¹ de később nem lelkenedett. Ez a háború véget nem érőnek tetszett, s a költő, akitől a király harci buzdítást, győzelmi ünneplést várhatott volna, egyre inkább sóvárgott a békére.

A hosszúra nyúlt cseh háború idején, 1469–1471 körül keletkezhetett a *Pro pace* (*Békéért*) című epigramma. A versben a *longum duellum* (hosszú háború) kifejezés szerepel, és ez nem vonatkozhat Mátyás előző háborúira, mivel azok rövidek voltak. Az elavult *duellum* szó (eredetileg párbaj, kettő közötti harc) jelentése is azt sugallja, hogy egymással egyenrangú partnerek közti és nem a török túlerő ellen viselt háborút jelöl. A ragyogó hexameterekben megírt könyörgés, tartalmát és vallásos áhítatát tekintve, szinte keresztény ima is lehetne, Janus antik műveltségéből csak Mars szerepel benne. Keresztény ima jellege miatt is későinek érzem. A *Credo pater omnipotens* értelmezőjével megszólítva, Janus az ég és a csillagok urát kéri, hogy tekintsen le a szerencsétlen földre, s a halandóknak adjon végre békét. A költemény valami halálos fáradtságot is sugall; könyörgése a halotti ima, a rekviem *Dona eis pacem* kérésével cseng egybe („Et nobis tandem, tribuas pater optime pacem”).⁶²

A keresztény jellegű imának pogány ellendarabja az *Ad Martem, precatio pro pace* (*Mars istenhez békességért*) címmel ellátott epigramma.⁶³ Kardos Tibor, aki magyarra fordította, 1468 körül keletkezettnek gondolta, megjegyezve róla, hogy „akár három évvel korábbi helyzetre is jellemző volna”.⁶⁴ A költemény valóban időtlen, de ima jellege,⁶⁵ valamint zárósorának tartalma és funkciója alapján az előbbi békeverssel együvé tartozónak érzem.

Már a versformája, a jambikus trimeter is kivételesen ritka a janusi életműben.⁶⁶ Kardos Tibor először Ovidius három sorával, majd Martialisnak a Hermes nevű gladiátorról írt költeményével rokonította a művet,⁶⁷ Hegedűs Istvánt

viszont az epigramma távolról egy Aréshez intézett orphikus himnuszra, valamint „Horatius legihletettebb fohászára” emlékeztette.⁶⁸ Martialis Hermes-versével valóban kapcsolatba hozható, azzal a különbséggel, hogy ott Hermes, a gladiátor Marsként dicsőül meg, Janus verse viszont szidja, vádolja a hadistent. Martialis költeményében feltűnő az igék hiánya, a nominalizmus; fordítója és Martialis monográfusa, Balogh Károly „sajátságos, litániaszerű” műnek érzékelte.⁶⁹ Ez jellemzi Janus költeményét is, melynek értelmezői, Mars-epithetonjai csupa névszóból állnak, csak az epigramma zárósorában található két ige. A verset Kardos Tibor joggal nevezte „szörnyű litániá”-nak.⁷⁰ Zárósora, a benne foglalt kéréssel, minden előző sor után és Mars minden egyes megnevezése után elmondható lenne, akárcsak egy litániában, melyben a *responsorium* minden egyes megszólításhoz hozzátartozik.

Míg Martialis Hermes-versében minden sor elején a gladiátor neve áll, Janus költeményében Mars nincs megnevezve, ehelyett egyik állandó jelzőjének (*Gradivus* – Harcban elől járó; Dühöngő)⁷¹ a *vocativusa* áll az élen, mely egyetlen alkalommal, pontosan a Mars-jellemzés közepén, a hetedik sorban jelenik meg újra. Az epigramma két része (a Mars-megszólítások tizennégy sorával az utolsó sor könyörgése áll szemben) tartalomában, hangnemben hihetetlen ellentéteket foglal egybe. Az első két sor megjeleníti, azonosítja velünk az istent, majd a harmadik sortól kezdve az egyes sorok is ellentétes dolgokra vonatkozó Mars-értelmezőket kapcsolnak össze (Iuno – Saturnus fia; ég védője – titánok rettegése stb.). Nominalizmusa ellenére a vers igen mozgalmas, részben a fokozásnak, részben a cselekvést kifejező főnévképzővel ellátott szavaknak köszönhetően (a rövid epigrammában összesen tizenhat *-or* végű főnév van). Az ellentétek halmozása során szinte botütéseként zuhognak Marsra azok a titulusok, melyek gyűlöletességét és undokságát illusztrálják (Föld kiűritője – Tartaros teletöltője; Vérivő – testzabáló stb.). Amikor az indulat tetőpontjára hág, tovább már nem fordulható, s legalábbis egy vad átokformulát várnánk, hirtelen ellenkező irányba fordulva, tiszta áhítatú keresztényi könyörgéssel zárul a vers: „*Iam parce nobis, quæso, Pannoniis pater.*”

Annak, aki ezt a költeményt írta, a címzett *Gradivus* nem kiengesztelendő isten, hanem inkább egyenrangú partner, aki gonoszsága miatt haragot, kíméletlen őszinteséget érdemel. Költői nevéhez híven, a szerző szinte maga is Janus istenné változik, akinek Marstól nem kell félnie; jól ismeri őt, hisz vannak közös vonásaik. A Békehozó egyben háborúisten jellegű is, mint ahogy Mars – epigrammánkban béke és háború ura (*pacis ac belli arbiter*) – „háborúval és győzelemmel békét hozó”-ként egyben békeisten is.⁷² Kocziszky Éva szerint Janus versében „...a pusztulást hozó Hadisten már nem egyszerű humanista mitologikum, hanem sorsok és vágyak jelképe”, s megszólítása „a lírai ének saját sorsával és vágyaival folytatott transzcendált, könyörgő-vádló dialógusa”.⁷³ Ennek alapján a költőnek vannak marsi vonásai is. Bármennyire áhítozott is a békére, tudjuk, hogy tehetsége szerint Janus mindig támogatta Mátyás törökellenes terveit és harcait. Az itáliaiak szemében ez csak szaporította érdemeit. Barátja, Battista Guarino azzal hízelgett neki, hogy az istenek kérésére maga Iuppiter küldte őt a földre, hogy személyében olyan főpapja legyen

korának, aki a törökével határos területet irányít, s erős kézzel megzabolázza az ellenséget.⁷⁴

A Héraklész-történet egyik jelenetére utalva, 1465 ősze tájt a költő királyában Békehozót is látott, mikor a roppant nagy föld fő megbékítőjével (*immensi pacator maximus orbis*) hozta kapcsolatba őt.⁷⁵ A „háborúval és győzelemmel békét hozó” Marsra emlékeztet bennünket Mátyásnak a Pomponio Letóhoz szóló, 1471. szeptember 13-án – tehát az összeesküvés leleplezésének idején – írt levele. Az örökös háborúzását, vérontásait fájlaló-mentegető király szerint „mindennapos, kézenfekvő igazság, hogy nem is lehet szilárd az a béke, melynek nem előzetes háborúval vetjük meg biztos alapjait”.⁷⁶ Mátyás tudta, hogy „*inter arma silent Musæ*”, s hogy a humanisták nem szeretik a háborút. Marianna D. Birnbaum feltételezte, hogy a *Gradivushoz* szóló epigramma valódi címzettje maga Mátyás király.⁷⁷ Ezt ugyan bizonyítani nem lehet, de cáfolni sem. A költeményből valóban mintha valami személynek szóló indulat, gyűlölet és félelem áradna. Címzettje nincs megnevezve, s a származására való mitológiai utalás, valamint asztrológiai jellemzése (az ötödik csillagszféra ura) Mátyás előkelőségének és hatalmának szimbolikus, költői képe is lehet. A király, örökké háborúzva, valóban *Gradivus*-ként járt elől, s Mars-megnevezése a kortársak körében közhelyszámba ment. Bonfini azt írja, hogy a legtöbben „szittyia Mars”-nak nevezték,⁷⁸ Ugolino Verino költeményeiben pedig (1483 körül) Mars *Hungaricus*-ként szerepel.⁷⁹ Galeotto Marzio szerint még a „szépsége”, vagyis a külleme is marsi.⁸⁰ Janus költeményeiben marsi és héraklési vonásai is vannak.⁸¹ Mars és Héraklész között az ókoriak is rokonságot éreztek; római pénzeken és feliratokon mindketten győztesek és legyőzhetetlenek.⁸² Ahogyan Martialis epigrammájában a Hermes nevű gladiátor bátorsága és harciassága alapján Marsként, neve alapján pedig Hermes Trismegistosként dicsőült meg, Janus Mátyása is lehetett Mars és Héraklész egyszerre. Mars nemcsak a katonáknak és az imperátoroknak, hanem a gladiátoroknak is védőistene.⁸³ Mátyásra egyébként Itáliából már korán kiosztották a gladiátorszerpet; királlyá választásának III. Callixtus pápa leginkább azért örült, mert az *athleta* Christinek, Hunyadi Jánosnak volt a gyermeke.⁸⁴

Bár nem mutatható ki, mégis jogos lehet tehát Birnbaum feltételezése, hogy a Mars-epigramma valójában Mátyásnak szól. Valamivel nyíltabban árulja el érzelmeit Janus a firenzei oroszlánokról írt egyik költeményében. Mint tudjuk, 1470 elején az Arno-parti város egy oroszlánpárt küldött Mátyásnak, s ennek az eseménynek költőnk négy epigrammát szentelt. Huszti túlzóan hízelgőknek találta őket,⁸⁵ Birnbaum viszont úgy sejtette, hogy a túlzó dicséretnek ironikusan értendőek, valójában a költő igazi érzéseit rejtik el.⁸⁶ Az alábbi sorok első pillantásra talán hízelgésnek látszanak:

Rajtad a sor, Mátyás, az oroszlánt fogd fogatodba,
Ékességként ezt adta neked Kübelé.
Hajtsad bár e nemes vadakat nagy iramban a szántón,
Lábuk alatt sohasem roskad a drága vetés.
Vagy ha netán Neptunként vágatsz tengerek árján,
Nem lesz nedves a mancs futva a víz tükörén.⁸⁷

Az oroszlánszimbólumnak az ókorban és a keresztény kultúrában számos jelentése van. Egy másik epigrammájában Janus a Héraklész-történet oroszlánjára utal: Firenze önként és párban küldi Mátyásnak azt, amit Eurystheus királynak Héraklész szerzett meg.⁸⁸ A harmadik epigrammában az állatok királyi és bírói jelképek,⁸⁹ ez a jelentésük a keresztény ikonográfiából is ismert.⁹⁰ A fent idézett költeményben a király megajándékozója a félelmetes phrygiai eredetű anyaisten-nő, Attis gyilkosa, aki betegséget küldhet, de el is űzhet, s arra is képes, hogy őrvjögő eksztázist bocsásson az emberekre. Szimbóluma a phallos; áldozatul a férfiak nemzőszervét kéri és fogadja el. Kultuszához hozzátartozott, hogy a szertartásokat öncsonkított papok végezték el. Háborúban és békében egyaránt védőisten, a római hadvezérek tőle kértek segítséget. Oroszlánjai a vadtság fölötti uralmat szimbolizálják, de oroszlánfogatón száguldva az istennő démont is jelképez, mely megszállja az embert, és vad örületet vált ki benne.⁹¹ Janusnak is volt hozzá némi köze; az egyik ferrarai epigrammájában édesanyjával kapcsolatban – annak Barbara ('barbár nő') neve alapján – a Phrygiából érkezett nagy istenanyát idézte fel.⁹² Hová küldi Mátyást az oroszlánpár röpítette fogaton? Hol az a hely, ahol a talpak alatt a vetés nem hajlik meg, a víztükör nem borzolódik fel? Ez az árnyak birodalma. A vers végén a költő erélyes felszólítással mondja ki vágyát: inkább távozz az égbe – de későn –, az ilyen szörnyetegek ismerik oda az utat:

Tu tamen in cœlum potius, sed serus, abito,
Novere has etiam talia monstra vias.⁹³

Ha ezt a kívánságot nem szépítené a benne elhelyezett állítmányi jelző (sed serus), alighanem kegyetlennek éreznék a költeményt. Két utolsó sorának az értelmét közelebbről megvilágítja Janus egyik korai epigrammája, melyben az égbe távozni kifejezést ugyanaz a két szó (*in cœlum abire*) jelöli, mint a fenti versben:

Mennyire kedvellek, Prosper, megtudhatod ebből:
földi terekről juss égbe, csak ezt akarom.

Quam te, Prosper, amem, potes hoc cognoscere solo,
In cœlum e terris te quod abire velim.⁹⁴

Úgy látszik, Birnbaumnak igaza volt, az oroszlánokra írt epigrammákban Janust valóban nem hagyta cserben martialisi iróniája; a túlzónak látszó dicséretnek nem is mindig hízelgések. Már abban sem vagyunk biztosak, hogy másik versében az oroszlánok valóban Csehország megszerzésének ómenei-e, vagy pedig a költő egy másfajta, nem e világi birodalom elnyerése előjelének gondolta-e őket.⁹⁵

Természetesen ha más forrásokból nem tudnánk, hogy 1471-ben Janus volt a Mátyás elleni összeesküvés egyik vezére, akkor költeményeiben nem keresnénk és nem is találunk rejtett tartalmakat, rafinált jelentéseket. Csakhogy el lehet-e

hinni: verseiből árad a hízelgés, s egyszer csak lázadást vezet, a hazájába hívott lengyel király hadához csatlakozva fegyvert fog saját királya ellen? Az oroszlánokra írt epigrammák (s talán a Gradivushoz szóló vers) arról árulkodnak, hogy Janus a műveiben sem mutatott mindig tiszteletet és szeretetet Mátyás király iránt. Csak nyíltan nem merte kimondani, amit érzett.

Ha a Mars-epigrammát Birnbaum feltevéséhez igazodva értelmezzük, akkor zárószórának *pater* szavát Mátyásra is vonatkoztathatjuk; ő az a gonosz, hatalmas atya, akitől a megfáradt költő magának és népének irgalmat kér (mellesleg ugyanazt a *parcere* igét használva, mellyel az egyik epigrammában Mátyásról mondta, hogy az oroszlánokhoz hasonlóan meg szokott könyörölni a legyőzötteken).⁹⁶ De a vers lényegesen több annál, hogysen Mátyás elleni művé egyszerűsíthessük. Hiszen a könyörgés *pater* szavába jól beleérthető a *Pater noster* ima *patere*, s ha így olvassuk, Janus a gonosz antik istennel szemben a keresztények istenétől kér könyörületet. Magának és minden testvérének, akit Pannoniusnak hívnak – vagyis a Magyar Királyság minden egyes tagjával, így Mátyás királlyal is közösséget vállalva, együttérezve. Úgy vélem, tartalmában éppen attól olyan nagy ez a vers, hogy egyszerre személyes és személytelen, nemzeti és internacionális, pogány és keresztény, antik és középkori – egyszerre korhoz kötött és időtlen.

Nem bizonyítható, hogy a Mars istenhez szóló epigramma Janus élete végén keletkezett, mégis oda tartozónak érzem. Talán ez az utolsó fontos összekötő kapocs Janus költészete, addigi élete és végső tragédiája között. Az összeesküvés idején a költő súlyos beteg, többnyire láz gyöttri.⁹⁷ Nyitran kétszáz lovasával maga is csatlakozott a lengyel sereghez, s egyedül ő nem hódolt meg a lázadást leverő Mátyás előtt.⁹⁸ Ebből az időből nem maradtak ránk versek. A Pacifer Janusból Háborút viselő (*Belliger*) Mars Gradivus lett, s Phœbus papja – talán még halála előtt – örökre elhunyt benne.

JEGYZETEK

- ¹ „vir ille utraque lingua eruditissimus, qui si a curis reipublicæ se revocare potuisset, habuisset nostra etas, qui cum universa vetustate certasset.” Antonius de BONFINIS, *Rerum Ungaricarum decades*, tom. IV, pars 1, ed. I. FÓGEL, B. IVÁNYI, L. JUHÁSZ, Bp., 1941, 3, 10, p. 41 (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Ævorum).
- ² IANI PANNONII *Poëmata* [...] *omnia*, pars 1, Traiecti ad Rhenum, 1784 (a továbbiakban: *Poëmata*), Epigr. I, 78; IANI PANNONII *Opera omnia. Janus Pannonius összes munkái*, közrebocsátja V. KOVÁCS Sándor, átdolg., bőv. kiad., Bp., 1987 (a továbbiakban: V. KOVÁCS), 2. epigr.
- ³ Vö. BONFINIS, *i. m.*, IV, 3, 105–108, p. 48.
- ⁴ KULCSÁR Péter, *Bonfini magyar történetének forrásai és keletkezése*, Bp., 1973, 124 (Humanizmus és Reformáció, 1).
- ⁵ „Quod, si publicis curis et procellis non fluctuasset, nimirum cum priscis oratoribus et poetis certare potuisset. Prestantibus plerunque ingeniis fortuna invidet et, ne pro viribus emergant, intercedit.” BONFINIS, *i. m.*, IV, 3, 108–109, p. 48.
- ⁶ *I. m.*, IV, 3, 109–113, p. 48.
- ⁷ *Poëmata*, *i. m.*, Epigr. II, 21; V. KOVÁCS, 448. epigr.
- ⁸ RÁZSÓ Gyula, *Mátyás hadászati tervei és a realitás*, in *Hadtörténelmi Közlemények*, 103(1990), 1.
- ⁹ *Poëmata*, *i. m.*, III, pp. 211–231; V. KOVÁCS, 411–419.

- ¹⁰ *Poëmata, i. m.*, Epigr. I, 12; V. KOVÁCS, 365. epigr.
- ¹¹ HUSZTI József, *Janus Pannonius*, Pécs, 1931, 198.
- ¹² Uo.
- ¹³ FRAKNÓI Vilmos, *Hunyadi Mátyás király*, Bp., 1890, 94–95 (Magyar Történeti Életrajzok, 21); *Magyar Törvénytár. 1000–1526. évi törvények*, ford. KOLOSVÁRI Sándor, ÓVÁRI Kelemen, magyarázatok: MÁRKUS Dezső, Bp., 1899, 331.
- ¹⁴ HUSZTI, *i. m.*, 372, 5. jegyzet.
- ¹⁵ Vö. *Poëmata, i. m.*, El. I, 3, 5–8. sorok; V. KOVÁCS, 22. el. – A költemény elemzését I. JELENITS István, *Janus Pannonius elégiája a táborozó Balázshoz*, in *ItK, LXXVI(1972)*, 355–357.
- ¹⁶ „Nobis praeterea certamine nulla molesto / Lux vacat [...]” Uo., 17–18. sorok.
- ¹⁷ HUSZTI, *i. m.*, 198.
- ¹⁸ Vö. *Poëmata, i. m.*, Epigr. I, 139; V. KOVÁCS 370. epigr.
- ¹⁹ Vö. *i. m.*, El. I, 10, 7–9. sorok; V. KOVÁCS, 29. el.
- ²⁰ HUSZTI, *i. m.*, 199 és 372, 11. jegyzet; Vespasiano da BISTICCI, *Le vite*, ed. Aulo GRECO, vol. I, Firenze, 1970, 331.
- ²¹ *Poëmata, i. m.*, El. I, 6, 11 és 141–150. sorok; V. KOVÁCS, 25. el.
- ²² THALLÓCZY Lajos, *Jajcza (bánság, vár és város) története, 1450–1527*, Bp., 1915, 103.
- ²³ *i. m.*, 101; HUSZTI, *i. m.*, 372, 11. jegyzet.
- ²⁴ HUSZTI, *i. m.*, 373, 11. jegyzet
- ²⁵ Vö. TELEKI József, *A Hunyadiak kora Magyarországon*, III, Pest, 1853, 347; FRAKNÓI, *i. m.*, 129.
- ²⁶ *Poëmata, i. m.*, El. I, 6, 24. sor; V. KOVÁCS, 25. el.
- ²⁷ HUSZTI, *i. m.*, 199; IANI PANNONII *Opusculorum pars altera* (a pars 1.-t I. *Poëmata* címmel, 2. jegyzet), Epist. 13, p. 91.
- ²⁸ *Poëmata, i. m.*, El. II, 4, 43–44. sorok; V. KOVÁCS, 11. el.
- ²⁹ FRAKNÓI, *i. m.*, 144; GYALÓKAY Jenő, *Mátyás király, a hadseregvezető és hadvezér*, in *Mátyás király. Emlékkönyv születésének ötszázéves fordulójára*, I, Bp., é. n., 258.
- ³⁰ TELEKI, *i. m.*, 392.
- ³¹ Vö. *Poëmata, i. m.*, El. I, 9, 3–4, 57–78 és El. I, 10, 11–14. sorok; V. KOVÁCS, 28., 29. el.
- ³² *i. m.*, El. I, 9 (V. KOVÁCS, 28. el.). Vö. TIBULLUS, I, 3, 1–56. sor. Magyarul I. TIBULLUS és PROPERTIUS *Összes költeménye*, utószó és jegyz. SZEPESSY Tibor, szerk. KOMORÓCZY Géza, Bp., 1962, 16–17.
- ³³ Pl. I. TIBULLUS I, 3, 35–50. sorok, vö. *Poëmata, i. m.*, El. I, 9, 9–28. sorok.
- ³⁴ „... non hic mihi mater / Quæ leget in maestos ossa perusta sinus.” (TIBULLUS I, 3, 5–6. sorok.) Vö. „... nec adest soror optima nobis, / Quæ digitis oculos condant, et ossa legat.” (El. I, 9, 101–102. sorok.)
- ³⁵ HUSZTI, *i. m.*, 200 és 373, 12. jegyzet.
- ³⁶ VADÁSZ Géza, *Ovidius Fasti című művének hatása Janus Pannonius költészetére*, in *ItK*, 1987–1988, 546–557 (Reneszánsz Füzetek, 76).
- ³⁷ F. MARX, *Albius Tibullus*, in *PAULYS Realenzyklopädie*, Stuttgart, 1894, I, col. 1324.
- ³⁸ Tibor KARDOS, *Toni ed echi ovidiani nella poesia di Giano Pannonio*, in *Classical Influences on European Culture, a. d. 500–1000*, ed. by R. R. BOLGAR, Cambridge, 1971, 188.
- ³⁹ L. 33. jegyzet.
- ⁴⁰ Vö. *Poëmata, i. m.*, El. I, 9, 83–99. sorok. – „Nec reliquum de me iam, nisi nomen erit?” (Uo., 100. sor.) Vö. „hoc solum nomen quoniam de coniuge restat?” (VERGILIUS, *Æneis*, IV, 324); „Né di sé m’ha lasciato che’l nome.” (PETRARCA, son., 291, 14)
- ⁴¹ TIBULLUS és PROPERTIUS *Összes költeménye, i. m.*, 17.
- ⁴² *Poëmata, i. m.*, Epigr. I, 1; V. KOVÁCS, 363. epigr.
- ⁴³ L. 2. jegyzetben id. epigr. 3. sora.
- ⁴⁴ Vö. *Poëmata, i. m.*, El. I, 10, 17–26. sorok; V. KOVÁCS, 29. el.
- ⁴⁵ TELEKI, *i. m.*, 453–456; RÁZSÓ Gyula, *Hunyadi Mátyás török politikája*, in *Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára*, szerk. RÁZSÓ Gyula, Bp., 1990, 183.
- ⁴⁶ TELEKI, *i. m.*, 536–539.
- ⁴⁷ HUSZTI, *i. m.*, 267–268.
- ⁴⁸ A levél záradéka: „Anno Domini MCCCCLXVII Mense decembris Sub Alpibus Moldauiæ Per dominum Johannem Episcopum Quinqueecclesiarum.” Idézi CSAPODI Csaba, *A Janus Pannonius-szöveggyűjtemény*, Bp., 1981, 79 (Humanizmus és Reformáció, 10).

- ⁴⁹ A levél közölte: *Mátyás király levelei*, I, közzéteszi FRAKNÓI Vilmos, Bp., 1893, 29. sz., 36–37. – A datáláshoz I. még II. Pius pápa Mátyásnak írt levelét, *uo.*, 37–39; továbbá FRAKNÓI Vilmos, *Vitéz János esztergomi érsek élete*, Bp., 1879, 167–180 (Házi Könyvtár, 30); Uő, *Carvajal János bíbornok magyarországi követségei, 1448–1461*, Bp., 1889, 74–80; Uő, *Debrenthei Tamás zágrábi püspök codexa a párisi nemzeti könyvtárban*, in *MKsz*, 1889, 24–25; MAJLÁTH Béla, *Debrenthei Tamás búcsúbeszéde II. Pius pápához*, in *MKsz*, 1889, 208–217; HUSZTI, *i. m.*, 195–196 és 370, 46. jegyzet.
- ⁵⁰ A levélben ez olvasható: „Ceterum venerabili Thomæ episcopo abbatiam de Zeek ecce nunc remittimus, et ad suorum manus assignari facere parati sumus; possessionem vero ecclesie et castri Nitriensis tum dabimus, cum personaliter prius de fidelitate servanda, ut tenetur, prestiterit nos rite securos.” (*Mátyás király levelei, i. m.*, 37.) – Vö.: „[...] quod ad reverendum patrem, dominum Thomam episcopum attinet, nichil aliud [...] scimus, [...] nisi quod postquam redierit, et [...] domino regi ea, que in talibus requiruntur, prestiterit, consequetur possessionem pacificam ecclesie Nitriensis. Abbacia vero de Zeek hisce diebus ad manus suorum per eundem dominum regem est iam de facto remitti iussa.” (Vitéz János levele II. Pius pápához, in *Iohannes VITÉZ de Zredna, Opera quæ supersunt*, ed. Iván BORONKAI, Bp., 1980, p. 211, 2–3. – A levelet kiadója 1462. június–1463. márciusra datálta.)
- ⁵¹ *Poëmata, i. m.*, Epigr. I, 57; V. KOVÁCS, 438. epigr.
- ⁵² *i. m.*, Epigr. I, 8, 9, 10; V. KOVÁCS, 439–441. epigr.
- ⁵³ HUSZTI, *i. m.*, 269.
- ⁵⁴ KUBINYI András, *A Mátyás-kori államszervezet*, in *Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv...*, 45. jegyzetben *i. m.*, 99–100 és 141, 315. jegyzet; Uő, *A kincstári személyzet a XV. század második felében*, in *Mátyás király, 1458–1490*, szerk. BARTA Gábor, Bp., 1990, 65.
- ⁵⁵ HUSZTI, *i. m.*, 269–271.
- ⁵⁶ FÜGEDI Erik, *A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása*, Bp., 1970, 61.
- ⁵⁷ L. *Poëmata, i. m.*, Epigr. I, 216; V. KOVÁCS, 424. epigr.
- ⁵⁸ KARÁCSONYI Béla, *Janus Pannonius és a centralizáció*, in *Janus Pannonius (Tanulmányok)*, szerk. KARDOS Tibor, V. KOVÁCS Sándor, Bp., 1975, 93–118; HUSZTI, *i. m.*, 273–277.
- ⁵⁹ V. KOVÁCS, 432. epigr., tévesen *Philelphushoz* címmel; *Poëmata, i. m.*, Epigr. I, 88; HUSZTI, *i. m.*, 257 és 392, 65. jegyzet.
- ⁶⁰ V. KOVÁCS, 420. epigr. (*Poëmata, i. m.*, Epigr. I, 49.)
- ⁶¹ HUSZTI, *i. m.*, 269; *Poëmata, i. m.*, Epigr. I, 302; V. KOVÁCS, 431. epigr.
- ⁶² *Poëmata, i. m.*, Epigr. II, 8; V. KOVÁCS, 459. epigr.
- ⁶³ *Poëmata, i. m.*, Epigr. I, 7; V. KOVÁCS, 461. epigr.
- ⁶⁴ KARDOS Tibor, *Janus Pannonius hivatástudata*, in *Janus Pannonius (Tanulmányok)*, 58. jegyzetben *i. m.*, 58.
- ⁶⁵ KOCZISZKY Éva, *Az újlatin tárgyias költészet megszületése Janus Pannonius elégiáiban*, in *ItK, LXXXIII(1979)*, 237, 13. jegyzet.
- ⁶⁶ JUHÁSZ László, *Janus Pannonius epigrammáinak szövegkritikájához és hermeneutikájához*, in *FK*, 1968, 149.
- ⁶⁷ KARDOS, *Toni ed echi ovidiani...*, 38. jegyzetben *i. m.*, 192; Uő, *Janus Pannonius hivatástudata és költésze*, in *Janus Pannonius*, 58. jegyzetben *i. m.*, 58.
- ⁶⁸ HEGEDŰS István, *Janus Pannonius vallásos költeményei*, in *Akadémiai Értesítő*, 21(1913), 161–162.
- ⁶⁹ MARTIALIS, Epigr. V, 24; BALOGH Károly, *Martialis*, Bp., é. n., Studium Rt. kiad., 218–219.
- ⁷⁰ L. 64. jegyzet.
- ⁷¹ A *Gradius* jelentéséről I. JUHÁSZ, *i. m.*, 149. – „Mars [...] cum sævit, Gradivus dicitur, cum tranquillus est, Quirinus.” (SERV. V. A. 1, 292, idézve: *Lexikon der griechischen und römischen Mythologie*, II, 2, Hrs. W. H. ROSCHER, Leipzig, 1894–1897, reprogr. Nachdr., Hildesheim, Olms, 1965, col. 2423.
- ⁷² *Lexikon der griechischen und römischen Mythologie, i. m.*, I, col. 2425; II, 1 (Leipzig, 1890–1894), coll. 39–41.
- ⁷³ KOCZISZKY, *i. m.*, 239.
- ⁷⁴ Vö. *Poëmata, i. m.*, p. 662.
- ⁷⁵ *i. m.*, Epigr. I, 21; V. KOVÁCS, 389. epigr.
- ⁷⁶ *Janus Pannonius, Magyarországi humanisták*, kiad. KLANICZAY Tibor, Bp., 1982, 604.

- ⁷⁷ Marianna D. BIRNBAUM, *Janus Pannonius, Poet and Politician*, Zagreb, 1981, 149 (Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjelnosti, 56).
- ⁷⁸ BONFINIS, *i. m.*, IV, 1, 5.
- ⁷⁹ UGOLINUS Verinus, *Epigrammatum libri septem in Olaszországi XV. századbeli írónak Mátyás királyt dicsőítő művei*, kiad. ÁBEL Jenő, Bp., 1890, 335–356, passim.
- ⁸⁰ Galeottus MARTIUS Narniensis, *De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis regis Mathiæ*, ed. Ladislaus JUHÁSZ, Lipsiæ, 1934, 23, 5, p. 22 (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Ævorum).
- ⁸¹ Egyik epigrammájában Mátyásnak – a kard mellett – lándzsa (hasta) a fegyvere (*Poëmata, i. m.*, Epigr. I, 295; V. KOVÁCS, 444. epigr.), vö. Mars hastatus (*Lexikon der griechischen und römischen Mythologie, i. m.*, II, 2, col. 2422); Héraklésre utalva vendégségbe invitálja: *Poëmata, i. m.*, Epigr. I, 21; V. KOVÁCS, 389. epigr. L. még Epigr. I, 380, V. KOVÁCS, 429. epigr.
- ⁸² *Lexikon der griechischen und römischen Mythologie, i. m.*, II, 2, col. 2425.
- ⁸³ *Uo.*, 2424. col.
- ⁸⁴ Stephanus KAPRINAI, *Hungaria diplomatica temporibus Mathiæ de Hunyad regis Hungariæ*, pars I, Vindobonæ, 1767, p. 414; pars II (uo., 1771), p. 152.
- ⁸⁵ HUSZTI, *i. m.*, 272.
- ⁸⁶ BIRNBAUM, *i. m.*, 140.
- ⁸⁷ V. KOVÁCS, 445. epigr.
- ⁸⁸ *Poëmata, i. m.*, Epigr. I, 298. (V. KOVÁCS, 447. epigr.)
- ⁸⁹ *I. m.*, Epigr. I, 295. (V. KOVÁCS, 444. epigr.)
- ⁹⁰ P. BLOCH, Löwe, in *Lexikon der christlichen Ikonographie*, Hrsg. E. KIRSCHBAUM, III, Rom-Freiburg–Basel–Wien, 1971, col. 118.
- ⁹¹ SCHWENN, *Kybele*, in *Paulys Realencyclopädie*, XI, Stuttgart, 1922, coll. 2250–2261.
- ⁹² *Poëmata, i. m.*, Epigr. I, 326. (V. KOVÁCS, 76. epigr.)
- ⁹³ *I. m.*, Epigr. I, 296. (V. KOVÁCS, 445. epigr.)
- ⁹⁴ *I. m.*, Epigr. I, 288. (V. KOVÁCS, 125. epigr.)
- ⁹⁵ *Vö. i. m.*, Epigr. I, 295. (V. KOVÁCS, 444. epigr.)
- ⁹⁶ *Vö.* „Parcere tu victis, parcere et ille solet.” (*Uo.*)
- ⁹⁷ HUSZTI, *i. m.*, 284; VESPASIANO da Bisticci, 20. jegyzetben *i. m.*, 334–335.
- ⁹⁸ HUSZTI, *i. m.*, 281–283.

Török László

JANUS HUNGARICUS, AVAGY FILOLÓGIAI BARANGOLÁSOK A JANUS-EPIGRAMMÁK MAGYAR FORDÍTÁSAINAK BIRODALMÁBAN*

Janus Pannonius epigrammáinak közelgő kritikai kiadásával összhangban egy Juhász László által korábban már érintett problémát szeretnék újból feleleveníteni. Janus fáradhatatlan, áldozatkész kutatója még 1968-ban a *Janus Pannonius epigrammáinak szövegkritikájához és hermeneutikájához* című dolgozatában a következő értékelést adta az addig elkészült Janus-fordításokról: „De gyakorlati szempontból kötelességünknek tartottuk foglalkozni a fordításokkal is, mert végeredményben ez is a Janus-filológiához tartozik. Felhívjuk a figyelmet csak mellékesen, inkább csak példaképpen téves interpretációkra, szakszerűtlen jegyzetekre, a hanyag és hozzánemértő verselésre. Mert a magyar irodalomnak – hogy úgy mondjam – a Janus-fordításokkal eddig nem volt szerencséje.”¹ A huszonhárom éve papírra vetett bírálat – sajnós – nagyon keveset veszített aktualitásából. Bár a fordítások, amelyeket Juhász László akkoriban olvashatott, azóta csinosodtak, csiszolódtak, sokukban a tárgyi, tartalmi tévedések továbbra is megmaradtak, illetve az újonnan előkerült és lefordított versekbe is bekerültek hibás, pongyola részletek, a rossz szövegváltozatokból adódó félrefordítások. Jelen dolgozatom nem kihívás értékű, tehát nem a következőkben kifogásolt, bírált fordítások, fordításrészletek mestereit szándékozom elmarasztalni, esetleg versenyre hívni, hanem a hibák felmutatásával arra szeretném serkenteni őket, hogy újból tegyék próbára erejüket, próbálják meg minél hívebben visszaadni Janus költői nyelvének bájait, finom eleganciáját, a fordítás minden nehézsége ellenére az eredeti tartalom, költői mondandó, a nyelvi fordulatok és a művészi poézis formálódjon kongeniális verssé műhelyükben, megtartva az eredeti metrum szabályait is. A kritikai kiadás egyik fontos erénye és haszna lesz az olvasók és a leendő interpretátorok számára az a remélhetőleg véglegesnek tekinthető szöveg, amelynek korábbi hibái oly sokszor tévútra vitték fordítóinkat. Először tehát azokat a félrefordításokat kell orvosolni, amelyeknek hibái a rossz

*Jelen dolgozatom az OTKA kutatási szerződés (F 4695) keretében íródott.